

В. І. Ярмак

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У СЕРБСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: СТРУКТУРНІ, СТИЛІСТИЧНІ ТА КОМПАРАТИВНІ АСПЕКТИ

К. : Освіта України, 2018. — 484 с.

Рецензована монографія за своєю темою належить до студій у тій царині, що її можна назвати, використавши вираз Р. Й. Якобсона, «поезією граматики». Це традиційна, можна сказати, вічна й водночас завжди актуальна для філології проблематика, адже, з одного боку, розвиток наук мовознавчого і, ширше, філологічного циклу збагачує теоретико-методологічний апарат досліджень у зазначеній сфері, надаючи фахівцям нові евристичні можливості, й дозволяє формулювати нові завдання, а з другого боку, і самий об'єкт вивчення, мова художньої літератури, як поезії, так і прози, теж розвивається, розкриває потужний потенціал мови, її одиниць та категорій і підсистем, і це нове, що з'являється в художній мові, дає можливість подивитися по-новому і на віддавна притаманні їй риси й характеристики.

Рецензована праця складається зі вступу, чотирьох розділів (кожен з яких закінчується висновками), загальних висновків, списків літературних, наукових та лексикографічних джерел та одного додатка. У вступі крім стислого нарису теоретичної та методологічної проблематики вивчення конкретних і загальних особливостей структури й семантики категорій дієслівного часу в сербській мові та деінде окреслюється об'єкт і предмет дослідження, його загальна мета й підпорядковані їй завдання, апарат і джерельна база дослідження тощо, завдяки чому текст праці вводиться в систему координат, параметрів і критеріїв українського наукового дискурсу.

Характеризуючи сформований і застосований В. І. Ярмак теоретико-методологічний апарат, одразу зазначимо,

що ключовим для нього є дискурсивний підхід. Інакше кажучи, авторка не обмежується аналізом саме мовного матеріалу, текстів, а в них — різнопланових особливостей відповідних граматичних (і не лише граматичних) категорій. Поряд із цим вона бере до уваги і всю ту сукупність довкола мовних чинників, що є релевантними для функціонування минулого часу в сербському літературно-художньому дискурсі. Інакше кажучи, В. І. Ярмак послідовно керується засадою, згідно з якою адекватно аналізувати мовні одиниці і категорії, що виступають у певних текстах, можна лише за умови належного врахування й екстралінгвального (яке водночас є семіотичним) тла їхнього функціонування. Природно, що при цьому враховуються й особливості художнього, конкретніше, літературно-художнього, ще конкретніше — прозаїчного та поетичного дискурсу з його подальшими жанровими різновидами. Але варто згадати, що в монографії відношення мови як первинної знакової системи до вторинних знакових систем, що ґрунтуються на ній, не обмежується художньою літературою, а включає в себе і фольклор, і міфологію, і релігію, і, нарешті, науку.

Комплексність і багатоаспектність, які властиві дискурсивному підходові взагалі, у рецензованій праці отримують ще й інше, а саме польове, чи функціонально-семантичне, втілення, і це є ще однією визначальною рисою її апарату. Через це в першому розділі «Теоретичні засади вивчення претеритальних часових форм у сучасній сербській та східнослов'янських літературних мовах» поряд з формами минулого часу *sensu stricto* висвітлюються також і інші функціонально співвідносні з

ними граматичні категорії, уживані в літературному наративі, зокрема ті з них, які застосовуються в переносному значенні шляхом транспозиції.

Другий розділ монографії «Типологія використання граматичних засобів на позначення минулого часу в різножанровому сербському літературному дискурсі» вводить розгляд дискурсивного функціонування претеритальних одиниць сербської літературної мови в художньо-літературний контекст, і це виправдано тим, що застосування часу в художньому мовленні регулюється чинниками, істотно (хоч і не цілковито) відмінними від тих, які властиві мовленню поза художньому, у тому числі повсякденно-побутовому. Так, В. І. Ярмач звертає тут увагу на використання конститuentів поля претеритальності, наприклад, для передачі внутрішніх і зовнішніх рис і станів людини, на вживання їх у монологічній мові «від автора» і за умов діалогу персонажів, висвітлює роль цих одиниць як засобів структурування художнього тексту тощо. Ці та інші спостереження й висновки щодо стилістичних характеристик форм та експонентів минулого часу авторка робить з урахуванням жанрової та історико-літературної належності аналізованих нею текстів (таких, скажімо, як проза класичних авторів доби романтизму й модерну, гендерна проза, поезія декадансу і т. д.), у такий спосіб пов'язуючи ці характеристики з іншими властивостями тих чи інших різновидів сербського літературно-художнього дискурсу. Про деякі з цих питань йдеться в наступному, третьому розділі монографії «Особливості реалізації претеритальних форм дієслова у різножанровому сербському літературному дискурсі», де в поле зору авторки потрапляють тексти епістолярного, фантастичного, есеїстичного та літературно-критичного жанрів, тексти сюрреалістів з властивою їм невизначеністю хронотопу, та постмодерністів, таких як всесвітньовідомий нині М. Павич, фантасти Б. Пекич і Г. Петрович, тощо.

Усе це є свідченням того, що дослідження В. І. Ярмач виконано в широкій філологічній та семіотичній перспективі. Ця перспектива в її праці охоплює і ті

явища, що їх окреслюють як семіотичне перекодування, тобто використання, наприклад, просторового коду для вираження часових смислів, а також, і на цьому слід наголосити, використання суто часових значень як внутрішньої форми для вираження позачасової семантики. Це також підтверджує те, що когнітивна й антропоцентрична орієнтованість рецензованого дослідження — не просто словесна й термінологічна данина лінгвістичній моді, а справді суттєва його риса.

Безперечно оригінальним є четвертий розділ «Грамаатико-стилістичні аспекти відтворення семантики сербських і східнослов'янських форм минулого часу в різножанровому художньому перекладі», у якому залучення релевантного інослов'янського матеріалу має не лише самодостатню цінність, але й поглиблює характеристику власне сербського мовного фактажу. У цьому розділі авторка розглядає переклади як із сербської, так і сербською мовою, аналізуючи їх за загальними й мовно-специфічними параметрами, зокрема з урахуванням співвідношень вищо-часових систем сербського та східнослов'янського дієслова. Далеко не зайвим у цьому контексті є і останній підрозділ, присвячений типовим перекладацьким помилкам у відповідній сфері, адже й ці помилки також здатні надаватися до діагностичної інтерпретації і додаткове світло на сутність засобів вираження семантики минулого в зазначених мовах.

«Загальні висновки» авторки переконливо свідчать про те, що ефективне вивчення мовних особливостей функціонування експонентів претеритальної семантики в сербських літературно-художніх текстах потребує виходу за іманентно-мовні рамки. Змодельований нею науковий образ структури, функціонування й еволюції системи цих експонентів показує не лише її діахронічну змінність, а й суто синхронічну динаміку, а також її просторову варіативність і, нарешті, її розшарованість і водночас взаємопов'язаність у діациклічному вимірі, тобто її співвідносність із різними культурно-історичними циклами. Оця розчленованість, диференційованість представлення об'єкта дослідження, на-

явність у ньому численних різних і водночас співвідносних параметрів опису й аналізу, а також просто скрупульозна увага й повага авторки до різнопланових деталей, узятих зосібна й у їхніх взаємозв'язках і взаємовідношеннях, — усе це разом робить рецензовану монографію і інформативною, і цікавою для філологів-мовознавців різного фаху, а також і літературознавців.

Щодо наукової літератури, залученої авторкою до дослідження, то є підстави оцінювати її вибір як репрезентативний. Водночас, хоча словосполучення *вичерпна бібліографія* і можна з певною умовністю оцінювати як випадок *contraditio in adjecto*, усе ж здається, що не було б зайвим згадати досить давню монографію Г. Вайнріха «*Tempus — besprochene und erzählte Welt*» (1964), а також праці Ф. К. Штанцеля.

У додатку до монографії наводяться кількісні показники вживаності дієслівних форм зі значенням минулого у фрагментах деяких із проаналізованих

у дослідженні прозаїчних творів.

Отже, маємо всі підстави вважати, що рецензована монографія В. І. Ярмак становить самостійну, цілісну й завершену працю, яка є новою й оригінальною за своєю тематикою і присвячена питанням, актуальним для сучасної славістики та сербістики і також відповідних дисциплін із царини загальної теорії мовознавства й філології, таких як дискурсологія, теорія художньої мови, функціональна і стилістично стратифікована граматики, лінгвосеміотика тощо. Це дослідження відзначається ефективним теоретико-методологічним апаратом, коректно застосованим для опису й аналізу ретельно зібраної і доказової за своїм обсягом фактологічної бази. Наслідком цього став високий науковий рівень монографії, достовірність отриманих у ній результатів, зроблених авторкою спостережень і висновків, що мають безперечне теоретичне та прикладне значення.

С. С. ЄРМОЛЕНКО